

kitap tanıtımı

el-MU'CİZETÜ'L-KÜBRÂ: el-KUR'ÂN

Muhammed Ebu Zehra, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts., 544 s.

*Alican DAĞDEVİREN**

Kur'ân-ı Kerim'in mucize bir kitap olduğu, ona inananlar yanında, insaf sahibi, tarafsız oryantalistlerce de kabul edilmektedir. Nitekim muarızlarına, "benzerini yapma"¹ konusundaki tarihî çağrısının Kur'ân-ı Kerim'e hanel getirmediği batılı araştırmacılar tarafından da itiraf edilmiştir². Muhammed Ebû Zehrâ'nın, Kur'ân'ın i'câz'ını anlama yolundaki çabalara mühim bir katkısı bulunan "el-Mu'cizetü'l-Kübrâ: el-Kur'ân" isimli eseri de, i'câz mucizesini ele almaktadır. Ulûmu'l-Kur'ân konularını, ağırlıklı olarak da "i'câzü'l-Kur'ân" konusunu inceleyen bu eser, önsöz, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Girişte, "peygamberlerin mucizelerinin bir mukayesesi" yapılmıştır. Birinci bölümde, "Ulûmu'l-Kur'ân" ve "Kur'ân Tarihi" konuları (s. 37-49); ikinci bölümde ise "Kur'ân-ı Kerim'in i'câz'ı, muhtevası, tefsir, tercüme ve teğanni" gibi konular ele alınmıştır (s. 50-537).

BİRİNCİ BÖLÜM

Müellif, birinci bölüme, Kur'ân-ı Kerim'in mucize bir kitap oluşu ve nü-zûlüne dair bilgileri aktarmakla başlamaktadır. Daha sonra nü-zûlün "tencim: parça parça iniş"³ ve "tehadî: meydan okuma" konularını ele almaktadır. Nâ-zil olan her parçanın "Kitap" ismi ile nitelendirilmesi sebebiyle, "tehadî"nin Kur'ân-ı Kerim'in her parçasında söz konusu olduğuna vurgu yapmaktadır (s.

* SA.Ü. İlâhiyat Fakültesi Kur'ân-ı Kerim Okutmanı, Dr.

¹ Bkz. Bakara, 2/23; Yûnus, 10/38; Hûd, 11/13; İsrâ, 17/88; Kasas, 28/49; Tûr, 52/34.

² Bkz. Kâsım Kührevî, *Hız: Peygamber'e Dil Uzatılanlar*, Dersaadet, İstanbul, 1969, s. 16-21.

15-16). Kur'ân-ı Kerim'in, Tevrât ve Zebur gibi defaten indirilmeyişinin sebeplerine temas ederken; "nüzü'lün tencimindeki hikmet"e de değinmektedir (s. 16-18).

Âyetlerin "Mekkî ve Medenî" oluşlarına ve bu taksime tabi tutulurken riâyet edilen hususlara dikkatleri çekmiş; Mekkî ve Medenî âyetlerin özellikleri ve muhtevaları hakkında bilgiler vermiştir (s. 18-20).

Daha sonra müellif, "Kur'ân-ı Kerim'in yazılması ve cem'i" konusunu ele almıştır. Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında yazılması, saha-benin cem'i ve yedi harf meselesi'ni incelemiş, imam Mushaf ve bundan istinsah edilenler dışındakilerin yakılmasının sebeplerini açıklamıştır (s. 20-37).

"Âyet ve sûrelerin tertibi" konusunu ele alarak âyetlerin tertibinin tevkîfi olduğuna ve bu konuda görüş birliğine varıldığına vurgu yapmış, sûrelerin tertibinde ise farklı görüşler bulunmakla birlikte, kendisinin "sûrelerin tertibinin tevkîfi" olduğu şeklindeki görüşe katıldığını ifade etmiştir (s. 37-39).

Bu bölümde son olarak müellif, "kıraatler" konusunu ele alarak sebepleri, kısımları ve kıraat vecihlerinin faydaları gibi konuları incelemiştir (s. 37-49).

İKİNCİ BÖLÜM

İ'câz konusunda asırlardan beri farklı görüşler ortaya konmuştur. Muhammed Ebû Zehrâ, i'câz'a dair bu farklı görüşleri ve kendi kabûlünü aktardığı ikinci bölümü şu sistematığe göre incelemiştir:

İ'CÂZÜ'L-KUR'ÂN

Bu bölümde müellif, ilahî risalete beşiklik yapan Arap toplumunun "beyân" ve "fesahat" hususundaki özelliğine dikkat çektikten sonra, bu özelliğin Kur'ân-ı Kerim'in beyânıyla uygunluğuna temas etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in, benzerini getirme konusunda inkarcılara "meydan okuma: tehdidi" meselesini incelemiştir (s. 50-60).

İ'câz'ın Sırrı

Ebu Zehra, Arapların Kur'ân-ı Kerim'e muaraza'da bulunamayışlarından ve bunun sebeplerinden bahsetmekte, "sarfe görüşü bu görüşün tutarsızlığı, menşei ve bu görüş sahiplerinin maksatlarını ele almaktadır. Bu konudaki ö-

nemli bazı görüşleri ve tenkitleri takdim etmekte ayrıca “i’câz-ı Kur’ân” konusunda yazılan eserleri sıralamaktadır (s. 60-73).

İ’câz Yönleri

Müellif, konuya Kâdî İyâz (v. 544)’ın i’câz hususundaki görüşlerini zikredererek başlamaktadır. Kâdî İyâz’a göre Kur’ân-ı Kerim’in i’câzı; “hüsn-ü te’lif”, “metni”, “gaybî haberlerin bulunması”, “geçmiş ümmet ve asırlara dair haberleri bildirmesi” cihetleriyleledir. Müellif, i’câz vecihlerine dair bazı görüşleri ele alırken kendisinin, “Kur’ân-ı Kerim’in harici bir sebeple değil, zatı itibariyle mu’ciz” olması gerektiği görüşünü ileri sürerek sarfe’nin bir i’câz vechi olabileceği görüşüne katılmadığını belirtmektedir.

Netice itibariyle müellif i’câz vecihleri hususunda biri “beyân”, diğeri “içerdiği ilimler” olmak üzere iki taksimatı uygun görmüştür. Kur’ân-ı Kerim’in beyânı ile i’câzını “belâğî i’câz” başlığı altında (1. Lafız ve harfler, 2. Üslup, 3. Söz ve mânâ çeşitliği, 4. Nazım ve fasılalar, 5. Gaybî haberler, 6. Cedel) incelerken, Kur’ân-ı Kerim’in ihtiva ettiği ilimleri ise “ilmü’l-Kitâb” başlığı altında incelemiştir (s. 73-78).

A. KUR’ÂN-I KERİM’İN BELÂĞÎ İ’CÂZI

Müellif, Arapların “belâğî i’câz” konusundaki zevklerini ve tenkitlerini Cahiliye şairlerinden örnek vererek incelemiş, daha sonra belâğî i’câz yönlerini şu şekilde sıralamıştır (s. 79-82):

1. Kur’ân-ı Kerim’in Lafız ve Harfleri

Ebu Zehra, Kur’ân-ı Kerim’in lafız ve harflerinin belâğî i’câz yönlerinden olduğunu zikrederek bu hususta vârid olan ihtilâfı, “lafız ve harflerin belâğî i’câz’da etkisinin olmayacağı”nı savunan Abdulkâhir Cürcânî’nin görüşünü ve delilini zikretmektedir. Kendisinin de görüşü olan müteahhirîn’in görüşünü Bâkillânî’nin ifadesi ile aktarmaktadır. Aslında bu konuda vaki’ ihtilâfın aynı şey olduğunu cem’ eden ifadesini sunarak bakış açılarını, “Nisâ, 4/96; A’râf, 7/175-176; Yûnus, 10/12; Hûd, 11/9-11, 102; İbrahim, 14/7; Nahl, 16/112; İsrâ, 17/83-84; Kehf, 18/85; Şuarâ, 26/6; Kasas, 28/20-21, 42; Ankebût, 29/67; Tekvir, 81/18; Fecr, 89/1-3; Duhâ, 93/43-49” âyetlerine yöneltmektedir.

Müellif daha sonra, Kur'ân-ı Kerim'in lafız ve kullanımlarını ele almaktadır. Belîğ kelimenin eş kelimelerle belâğatini hissettireceği dolayısıyla, bir yerde belîğ olan kelimenin başka bir yerde aynı özelliği taşıyamayabileceğini, Kur'ân-ı Kerim'in ise her kelimeyi yerli yerinde kullanarak belâğatin en güzel örneklerini sergilediğini ifade etmektedir (s. 82-107).

2. Üslûbü'l-Kur'ân

Müellif Kur'ân-ı Kerim'in üslûbunu i'câz yönlerinden kabul ederek Kur'ân-ı Kerim'de lafız ve mânâdaki dengeye dikkatleri çekmektedir. Lafız ve mânânın, kendini bir bedeviye bile hissettirebilecek kadar dengeli oluşuna; Mâide, 5/38 âyetini örnek vererek konuya yaklaşmaktadır. Yine Kur'ân'ın, lafız ve mânâ arasındaki ahenk ve dengeyi, En'âm, 6/8-9; Şuarâ, 26/51; Ankebût, 29/48; Duhâ, 93/6-7 âyetlerini inceleyerek ortaya koymaktadır. Kur'ân kelimelerinin birbirine kaynaşma derecesindeki uygunluğunu ve Kur'ân-ı Kerim'in üslûbundaki "belâgat gücü"nü ifade etmektedir (s. 108-137).

3. Beyân Çeşitliliği

Müellif, belâğî i'câz çeşitlerinden kabul ettiği beyân zenginliğine değinmekte, beyân çeşitliliği ve zenginliğine delalet eden bazı âyetleri (En'âm, 6/46, 65, 105; A'raf, 7/58; Nahl, 16/103; İsrâ, 17/41, 89; Kehf, 18/54; Tâhâ, 20/113) tahlil etmektedir. Beyân çeşitliliğini "lafız"da, "mânâ ve üslûp"ta olmak üzere iki grupta inceledikten sonra kısa, orta ve uzun sûrelerde çeşitli üslûpların kullanılması hikmete vurgu yapmaktadır (s. 137-142).

"Tekrârü'l-Kur'ân" konusunu ele alırken; Kur'ân-ı Kerim'de tekrarların bulunmasını da beyân zenginliği olarak kabul ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca "itnâb" ve "tekrarın bulunması" açısından Kur'ân-ı Kerim kıssalarını incelemektedir. Bu bağlamda, Allah'ın birliğine dair meselelerde itnâb'ın gerekliliğini savunmaktadır. Kıssaların çeşitli maksatlar için vuku bulmuş olayları ele aldığına değinmektedir. "Hz. İbrahim'in kıssası"nı, "Hz. Musa", "Benî İsrâil" ve "Fıravun" kıssalarını detaylı incelemektedir (s. 142-144).

Ebû Zehrâ, "Kur'ân kıssaları"nın da Kur'ân-ı Kerim'in zengin ifade çeşitlerinden biri olduğuna değinmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen her kıssada bir ibret veya ibretler olduğunu vurgulamış, kıssaların zikredilme sebeplerini ve

hedeflerini ortaya koymuştur. “Kur’ân-ı Kerim’deki kıssaların üslûpları” hakkında bilgiler vermiş, Mûsâ (a.s.), Nûh (a.s.) ve Ashab-ı Kehf kıssalarını zikrederek konuya açıklık getirmeye çalışmıştır (s. 145-192).

Kur’ânî ifadelerdeki zenginliğin, O’nun belağattaki üstünlüğüne açık delil teşkil ettiği görüşünü savunmuş ve bu meseleyi incelemiştir. Aynı konuyu çeşitli üslûplarla ifade etmenin Kur’ân-ı Kerim’in özelliği olduğunu zikremiş: “İstifham ve nefy” konularını da bu kabilden sayarak; En’âm, 6/148-150 âyetleriyle konuyu müşahhas hale getirmeye gayret etmiştir. Daha sonra istifham çeşitlerini zikretmiş: Mâide, 5/18, 116-118; En’âm, 6/46, 47, 53, 71, 80; A’râf, 7/29, 31-32; Ra’d, 13/5; İsrâ, 17/49-51; Zuhurf, 43/40. âyetleriyle konuyu tahlil etmiştir (s. 192-211).

Müellif daha sonra, Kur’ân-ı Kerim’de “hakikat”, “teşbih” ve “istiâre” konularını incelemiştir. Bu üç unsurun Kur’ân’ın “beyân çeşitliliği” ve “ifade zenginliği” kabilinden olduğuna dair görüşünü ifade etmiştir. “Hakikat” kavramının tanımını yaparak bu ifade tarzının kullanıldığı yerleri sıralamıştır. Teşbih ve istiârenin i’câza delalet etmesine, Kur’ân-ı Kerim’deki zengin kullanımına ve kullanım sebeplerine değinmiş, konuyu Kur’ân-ı Kerim âyetleriyle ele almıştır (s. 212-242).

Müellif beyan çeşitliliği hususunda son olarak, “mecâz ve kinâye” konularını incelemiştir. Kur’ân-ı Kerim’deki “emsâl”in “istiâre-i temsiliyye” kabilinden olduğunu zikretmiş, Kur’ân-ı Kerim’de kinâye konusu ve kinâye örneklerini detaylı olarak incelemiştir (s. 243-254).

4. Kur’ân-ı Kerim’in Nazmı ve Fâsılları

Müellif, Kur’ân-ı Kerim’in “nazmı ve fâsılları” konusunu incelemekte ve bunları belâği i’câz yönlerinden olduğunu ifade etmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de sec’i bulunup bulunmadığı konusundaki farklı görüşleri ve her grubun delillerini aktarmaktadır. Kur’ân-ı Kerim nazımının beyân alimlerince bilinen nesir vb. nazım çeşitlerinden farklı olduğunu, sec’i benzediğini fakat sec’i de olmadığını söylemektedir (s. 255-278).

5. Kur'ân-ı Kerim'de İcâz ve İtnâb

Kur'ân-ı Kerim'de "icâz" ve "itnâb"ın bulunmasını da "belâğî icâz vecihleri"nden kabul eden müellif, icâz ve itnâb'ın tanım, kısım, kullanım yerleri ve Kur'ân-ı Kerim'deki misallerini vermektedir. Ayrıca icâz ve itnâb'a benzeyen "taksîr: mânâya delâlet eden sözün yetersiz oluşu" ve "tatvîl: gereğinden fazla sözü uzatma" arasındaki farkı aktarmaktadır (s. 279-298). Bu bapta kısa ve uzun sûreleri incelemekte ayrıca sûrelerin kısa ve uzun oluşlarına ve bundaki hikmete temas etmektedir. Sûrelerdeki uzun ve kısa oluştan sonra âyetlerdeki uzunluk ve kısalığa ve bu âyetlerin içeriğine değinerek, Kur'ân-ı Kerim'deki misallerini vermektedir (s. 299-308).

Müellif, "gayb haberleri"nin zikredilmesini de Kur'ân-ı Kerim'in icâzına delalet etmesi açısından değerlendirmiştir. "Geçmiş peygamberlerin haberleri"ni, "gelecekte vuku bulacak olaylar"ı, Kur'ân-ı Kerim'in haber vermesi ve bunların icâza delil teşkil etmesi üzerinde açıklamalar yapmış ve Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden örneklerle konuya açıklık getirmiştir (s. 309-312).

6. Kur'ân-ı Kerim'in Cedeli ve İstidlâli

Ebu Zehra, Kur'ân'ın cedel metodunu da "belâğî icâz" grubuna dahil etmektedir. İstidlâl'in tanımını yaparak Kur'ân-ı Kerim'de istidlâl metodunun mahiyetini zikretmektedir. İstidlâl çeşitlerini ve Kur'ân-ı Kerim'deki bu çeşitlemenin örneklerini sunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in cedel üslûbunu, bu üslûbun kolay anlaşılır olmasını, delillerinin ve metodunun tüm insanları iknâ etmeye yönelik olduğunu, Kur'ân-ı Kerim'in insan tabiatına uygun cedel metodunu seçtiğini zikretmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in cedel hususundaki delilleri sevk ederken, "kıyas-ı hulf", "seyr ve taksim ile istidlâl", "temsîl ile istidlâl", "kıssada istidlâl" metodlarını takip etmesini Kur'ân-ı Kerim'in âyetleriyle incelemektedir (s. 312-351).

B. KUR'ÂN-I KERİM'İN MUHTEVASI

Müellif, Kur'ân-ı Kerim'in icâz yönlerinin ilki olarak kabul ettiği "beyân" konusunu, "belâğî icâz" başlığı altında inceledikten sonra, "muhteva yönüyle icâz" konusunu da "ilmü'l-Kitâb" başlığı altında incelemiştir. Kur'ân ilminin

üstünlüğünden bahsederek başladığı bu bölüme, nübüvvet, imân ve tevhid konularına değinerek devam etmiştir. Kevnî âyetlerin Allah'ın birliğinin isbatının delilleri olduğunu zikretmiş, ilâhî risâlet ve mucizeler konusunu ele almıştır. Hz. Nuh, Hûd, Salih, Lût ve İbrahim (a.s.) peygamberlerin mucizelerine temas ederek, Kur'ân-ı Kerim âyetleriyle konuyu tahlil etmiştir. Bu bağlamda, Mûsâ (a.s.)'nın mucizelerine, Süleyman (a.s.)'ın harikulade hallerine, İsâ (a.s.)'nın mucizelerine, Ashab-ı Kehf'in kıssalarına temas etmiştir (s. 352-372) .

Öldükten sonra dirilme ve âhiret gününe imân konularına değinmiştir. Bu bölümde müellif, ölümden sonra dirilme ve âhireti inkar edenlere Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden cevaplar vermektedir (s. 373-377). Âyet-i kerimler ışığında kıyâmet, mîzan-hesap, cennet ve cehennem konularına değinmektedir. Cennet ve cehennemin evsafını zikretmektedir. Bazı filozofların ba's, cennet-cehennem, sorgu-suâl, sevâb vb. şeylerin rûhî ve manevî şeyler olduğuna dair iddialarına, onların "hissî" şeyler olduğu şeklindeki cevabını sunmaktadır (s. 378-384). Ayrıca, helâl-haram kavramlarına değinmiş, bu kavramların asıllarının Kur'ân-ı Kerim ve sünnet'te olduğuna vurgu yapmıştır (s. 385-386). Adalet konusunu da ele alan müellif, bireyler ve topluluklar için söz konusu olan adaletin devletler için de söz konusu olduğuna değinmiştir (s. 386-390).

Kur'ân-ı Kerim'deki fikhî hükümler konusunu incelemiştir. Bu bağlamda, ibâdetler ve keffâretler konusunu ele almıştır (s. 390-404). Aile hukukuna temas etmiş, Kur'ân-ı Kerim âyetleriyle aile mefhumunu, teaddüd-i zevcât ve sebepleri, çocuklar ve yetim hakları, muhâlea, talâk-ı selâse, iddet, karı-koca hakları, mirâs ve kısas konularına değinmiştir (s. 404-420). Müellifin eserinde yer verdiği konulardan biri de, toplumdaki suç ve ceza olmuştur. Hadlerin, toplum yapısını sağlamlaştırmadaki rolü ve öneminden bahseden Ebû Zehra, suç ve ceza arasındaki eşitliğe dikkatleri çekmiş, hırsızlık, zina, kazif, lian, içki içmek, bağı gibi suçlar ve bunların had ve cezalarına değinmiştir. Köleye verilecek cezanın, hür'e verilecek cezanın yarısı olacağına dikkatleri çekmiştir. Ayrıca malî konulardaki muâmelât hükümlerine temas etmiş, bu bapta adaletin esas olduğuna vurgu yapmıştır. Borçlar ve faiz de incelediği konular arasında yer almıştır (s. 421-452).

Burada son olarak müellif, devletler hukukuna temas etmekte ve Kur'ân perspektifinden konuyu ele almaktadır. Barış ve savaşta uygulanacak muameleleri ortaya koyarken; devletler arası muamelelerde barışın esas oluşuna değinmiştir. Cihad'ın meşruiyetine, İslâmiyet'i kabul edebilecek yapıya sahip olanlarla mukâtele edilmemesine temas etmiş, aralarında "mîsâk" bulunan toplumların ahitlerini bozmamalarına dikkatleri çekmiştir (s.453-465).

1. Tabiat ve İnsan

Müellif, Kur'ân-ı Kerim'de tabiat ve insan konusunu incelemiştir. İnsanın bu kâinatın en küçük bir parçası olduğunu, topraktan yaratılışını ve bunun merhalelerini, daha sonra tenâsül ile yaratılış kanununu ele almıştır. Kur'ân-ı Kerim âyetleriyle insânî nefsi, imâna ve fücûra müsâit fitratta yaratılması açısından incelemiştir. Haset konusunu, Yusuf (a.s.)'un kıssası ile işlemiş, buradaki yaklaşımla aile mefhumuna da değinmiştir. Aile bireyleri arasında haset kavramının söz konusu oluşuna temas emiş, Yusuf (a.s.) zamanındaki Mısır toplumunu tahlil etmiştir (s. 466-491).

2. Kur'ân'ın Tefsiri

Bu bölümde müellif, Kur'ân-ı Kerim'i tefsire ihtiyaç duyulup duyulmaması açısından incelemektedir. Tefsire ihtiyaç olmadığını iddia edenlerin görüşlerini ortaya koyarak, bunun Mu'tezile kitaplarında görülen bir görüş olduğunu nakletmiştir. Kendisinin bu mu'tezilî fikri benimsemediğini ve bu konudaki tenkitlerini ortaya koyarak, tefsire duyulan ihtiyacı ifade etmiştir.

Tefsirin kaynaklarını zikretmiştir. Sünnet ile Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etme ve sünnetin kısımları konusunu, sahabeden nakledilmek sûretiyle yapılan "rivâyet tefsiri"'ni ve bölümlerini aktarmıştır. Tabiînin tefsire tesirlerini ve İsrâiliyat ile münasebetlerini incelemiştir. "Dirâyet tefsiri"'ni ele alarak, câiz görenler ve görmeyenler arasındaki ihtilâfı ve her iki grubun delillerini serdetmiştir. Son olarak da Kur'ân-ı Kerim'e göre "zâhir" ve "bâtın" kavramlarını ele almıştır (s. 492-517).

3. Kur'ân'ın Tercümesi

Müellif, bu kısımda Kur'ân-ı Kerim'in tercümesinin yapılıp yapılamayacağı meselesini Kur'ân-ı Kerim'in "lafız" ve "mânâ"sını ayrı ayrı dikkate alınması itibariyle değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bu konudaki farklı görüşleri, delillerini de sunarak incelemektedir (s. 518-526).

4. Kur'ân'ın Mûsikîsi

Ebu Zehra eserinin son bölümüne, Kur'ân-ı Kerim'in tilavet'i ve tertil'i konusunu ele alarak başlamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in Peygamber (s.a.s.) ve sahabe zamanındaki tertil'inden bahsetmiş, daha sonraki zamanlarda okuyuş hatalarının ortaya çıkışı, sahabe ve tabiînin bu duruma reddiyede bulunmalarına dikkatleri çekmiştir. Kur'ân-ı Kerim'i güzel okumaya dair hadis-i şeriflerle konuyu tahlil etmiştir. "Ginâ" ile "teğannî" arasındaki farkı incelemiş ve teğannî'nin caiz oluşunu kabul ettiğini ifade etmiştir (s. 526-539).

İslam hukuku alanındaki çalışmalarıyla tanınan değerli bilim adamı Muhammed Ebû Zehrâ'nın, ana hatlarıyla tanıtımını yapmaya gayret ettiğimiz bu eseri, Kur'ân ilimlerini, özellikle de i'câz konusunu eleştirel bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu eserinde müellif, Kur'ân'ın i'câz'ı konusundaki farklı görüşleri aktarmıştır. Asırlardan beri i'câz konusunda söylenenlere daha kapsamlı bir bakış açısı getiren müellif, kendisinin "i'câz" konusundaki görüşlerini "beyân" ve "içerdiği üimler" olmak üzere iki başlık altında toplamıştır. Ebû Zehrâ'ya göre, Kur'ân'ın lafız ve harfleri, üslûbu, söz ve mânâ çeşitliliği, nazmı ve fasılları, gaybî haberleri ve cedel metodu i'câz noktaları olarak değerlendirilirken; Kur'ân'ın muhtevası da i'câz yönü olarak kabul edilmektedir. Netice olarak bu çalışmasıyla müellif, Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlü, yazılması, cem'i ve i'câz'ı gibi konuları inceleyen önemli bir eser vermiştir.